

Az ólmozott üvegablakok Győrben

Bartusek András

Nyugat-magyarországi egyetem Apáczai Csere János Kar
Andragógia 3. évfolyam

Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna, Ph.D, egyetemi docens

Tartalom

1. Témaválasztás indoklása	2
2. Vizsgamunkám: Üvegtulipán	3
3. Az üveg története.....	3
3.1. Az üvegfűvás	5
3.2. Üvegmozaikok	5
4. Középkori európai üveglakok.....	7
4.1. Első üveglakok	7
4.2. Román kori üvegműhelyek	7
4.3. Gótika, az üvegfestészet fénykora	8
5. Győri üveglakok	9
5.1. Szakrális témájú ablakok	9
5.1.1. Orsolyita templom és iskola.....	9
5.1.2. Árkayné Sztehló Lily..	10
5.1.3. Székesegyház, Héderváry-kápolna.	12
5.1.4. Szentlélek templom.....	13
5.2. Oktatási intézmények üveglakai	14
5.2.1. Apor Vilmos Katolikus Iskolaközpont.....	14
5.2.2. Gárdonyi Géza Általános Iskola.	15
5.2.3. Kossuth Lajos Ipari Szakképző Iskola.	16
5.2.4. Nyugat-magyarországi Egyetem – Apáczai Csere János Kar.....	17
5.3. Hefter László és munkássága.....	17
5.3.1. Személyes interjú anyagának összefoglalása.	17
5.3.2. Szent Anna Szeretetotthon.	19
5.3.3. Matróz Kisvendéglő.....	20
5.3.4. La Maréda Étterem és Bisztró.....	21
6. Összefoglalás	22
7. Mellékletek	23

1. Témaválasztás indoklása

Témám megválasztásában nagy szerepe volt a középiskolai tanulmányaimnak. A Kovács Margit Általános Művelődési Központban elvégeztem egy OKJ-s üvegműves tanfolyamot, ahol elméleti és gyakorlati szinten is megismerkedtem az üveggel, illetve a különféle üvegműves technikákkal. Már a legelső alakalommal, amikor beléptem középiskolám falai közé, elvarázsoltak az ablakokban kiállított ólmozott üvegablak munkák, és eldöntöttem, hogy én is üvegműves leszek. Mire ötödéves lettem már tudtam, hogy én is egy ilyen üvegablakot szeretnék csinálni vizsgamunkának. Az ablak elkészült és én azóta is büszke vagyok rá, hogy alkothattam valami maradandót.

Rohanó világban élünk. Az emberek csak mennek az utcán, és nem is tudják, hogy milyen kincsek között sétálgatnak, pedig csak kicsit fel kéne nézniük és megláthatnák gyönyörű épületeinket, amelyek az évszázadok során rengeteg dolgot megéltek. Bevallom én is csak az utóbbi időkben kezdtem el úgy sétálni Győr utcáin, hogy felfelnézegetek az épületek között, hátha találok valamilyen ólmozott üvegablakot, amit megcsodálhatok és lefényképezhetek. Sok ilyen üvegablakot láttam már az évek során, de még ma is el tudok csodálkozni azon, hogy a művész, aki megalkotta azt a képet, hogyan tudott olyan harmóniát teremteni a színek elrendezésével, illetve a vonalvezetéssel, amely műve szemlélőjében teljes nyugodtságot okoz.

Dolgozatom célja, hogy készítsek egy katasztert a Győrben megtalálható ólmozott üvegablakokról, amelyeknek bemutatom az alkotóját, és megpróbálok minél több információt szerezni ezen alkotások létrejöttéről. Elsőként az üveg anyagával, annak felfedezésével foglalkozom, majd egy rövid áttekintésben bemutatom az ólmozott üvegablakok kialakulását korszakonként. Az ezt követő fejezetben pedig áttérek a Győrben megtalálható ólmozott üvegablakokra, kronologikusan bemutatva ezen műalkotásokat. Kutatásom során felkerestem a Győrben megtalálható ólmozott üvegablakokat és fényképeket készítettem ezen alkotásokról, a fotókat beadandó dolgozatomban feltüntettem. Győrben nagyrészt Hefter László Ferenczy-díjas üvegművész munkái találhatók meg, ezért készítettem a művész úrral egy interjút, amelyben a szakmával kapcsolatos kérdéseket tettem fel neki, illetve eddigi alkotásairól kérdeztem meg őt.

A mellékletben további képeket mutatok be a fejezetekben jelölt ablakokról.

2. Vizsgamunkám: Üvegtulipán

A Középiskolában készített vizsgamunkámat a Révfaluban található szecessziós stílusú Tulipános általános iskolába terveztem, Üvegtulipán címmel. A lengőajtóba tervezett ablakkompozíciónak csak egy részlete készült el, azonban az alkotási munkának minden egyes pillanatát élveztem a legelső terv elkészítésétől, az utolsó ólomforrasztásig.

Munkámban élénk színek dominálnak, mivel az ablakot egy olyan intézménybe terveztem, ahol gyerekek tanulnak, ezért én inkább egy mesésebb stílusú képet akartam létrehozni, nem pedig egy szecessziós üvegablakot. A teljes terven két kisebb és két nagyobb tulipán látható. A két alsó kis tulipán átfogja az élet lehetőségeit szimbolizáló kék fonalakat, a nagyobb tulipánok pedig az iskolából kilépő nyolcadik osztályos gyerekeket szimbolizálja, akik az élet egy új szakaszába lépnek. Tervem a szimmetriára épül, a napból a tulipánok leveleiből és a lila színekből egy életvidám gyermek képe rajzolódik ki. A képet tudatosan úgy terveztem meg, hogy az alsó két barnaszínű üveggel a keret egy életfa formáját adja ki, de felfedezhetőek benne a tulipán virág vonásai is.¹

1. Üvegtulipán

3. Az üveg története

Szakdolgozatomban a győri színes-ólmozott üvegablakokat mutatom be, foglalkozok ezen műalkotások létrejöttével, valamint írok alkotóikról. Azonban egy ilyen témánál mindenekelőtt magáról az anyagról kell szólni, annak történelmi hátterét kell bemutatni, így én is először az üvegről tennék említést.

Az üveg egy olyan szervesen anyag, amely kristályosodás nélkül, lehűlés közben jut mechanikailag szilárd állapotba.

Az üveg felfedezéséről csak feltételezéseket ismerünk, és még ma is nagyon vitatott a szakértők körében, hogy kiknek a nevéhez fűződik az anyag felfedezése. Plinius római történetíró feljegyzéseiből az derül ki, hogy a föníciaiak állítottak elő elsőként üveget az időszámításunk előtti I. – II. században, azonban csak véletlenül. Hajón szódát (Nátrium- Karbonát: Na_2CO_3) szállítottak, azonban egy vihar miatt az

¹ A teljes tervet a Mellékletben tüntetem fel

észak-szíriai partokra sodródtak, és a Belo folyó mentén szálltak partra. Lepakolták a szállítmányt a homokba, és tüzet raktak éjszakára. A két anyag (szóda, homok) a hő hatására reakcióba lépett egymással, és így jött létre az üveg.

Ugyanakkor az üveg létrejöhet természetes úton is, ezt a fajta üveget obszidiánnak nevezzük. Létrejöhet villámcsapás, vulkánkitörés vagy meteor becsapódás által, azonban mindegyik esetben a magas hő hatására alakul ki az üveg. Az őskorban és még az ókorban is ezeket a vulkanikus eredetű természetes üvegeket szerszámként használták, mint például a pattintott követ.

Egy másik nézet szerint az üveg előállítás a Tigris és az Eufrátesz környékén, Mezopotámiában (mai Irak) kezdődött, majd innen került át Szíriába és Egyiptom északi területeire. Az eddig ismertté vált régészeti leletek alapján nem lehet tudományos alapon pontosan meghatározni az első ember által készített üvegtárgyak helyét és idejét. Igaz a legrégebbi üvegtárgyak Egyiptomból kerültek elő, azonban ez mégsem bizonyítja az üveg-előállítás elsőbbségét. Ezek az ősi üvegek még rossz minőségűek voltak, kémiai összetételük miatt gyorsan romlottak.

A legkorábbi forrás, ami a mesterséges üveg előfordulásával kapcsolatba hozható, egy egyiptomi fazekasműhely ásatásánál előkerült kerámia töredék, ami üvegmázzal volt bevonva, ez i.e. 12 ezer évvel készült. Ezt a mázat tekinthetjük – az eddig előkerült emléktárgyak alapján – az üveg elődjének. Összetételében megtalálhatóak a legfontosabb üvegalkotó anyagok: homok, szóda és mész.

Egyiptomban már i.e. 4000 évvel ezelőtt készítették üvegszerű anyagot, ez az úgynevezett „egyiptomi fajansz” volt. Kémiai meghatározása szerint ez kvarckerámia – adalékokkal zsugorított kvarchomok. Ezzel egy időben folyamatosan készítették mesterséges (technikai) üveget, ami fokozatosan elterjedt az őskori, majd az ókori világban is.

Az egyiptomiak csak kevés tiszta átlátszó üveget készítettek. Ezek kisebb kör alakú lepények voltak, amelyek átengedték a fényt, és az ablaknyílások befedésére használták őket, azonban ezek fényűzési cikknek számítottak. I.e. 2000 körül virágzott az üvegtárgykészítés Egyiptomban. Technikatörténeti szempontból az üveg-, a kerámia-, és a fémművesség az időszámítás előtti évezredekben párhuzamosan fejlődött. A fémekből hadászati eszközöket és fegyvereket készítettek, a kerámiát elsősorban háztartási tárolók és asztali edények előállítására használták. Az üvegeket viszont magas értékük miatt

kifejezetten luxuscikknek szánták. Csak akkor kezdtek el egyre több használati üveget is előállítani, amikor elkezdtek csökkenteni az előállítás költségeit.

Az üveg történelmében elkerülhetetlen, hogy röviden említést tegyünk az öblösüveggyártás kezdetéről, hiszen a későbbi időkben (középkor) üvegfúvással állítottak elő síküveget. Egyiptomban fellendült az üveggyártás, és hatalmasra nőtt a külkereskedelem. Az üvegfúvás elődje a homokmagra merítés volt. Az első homokmagon formált üvegedény I. Tuthmószisz (i.e. 1580 – 1493) idejéből való.²

3.1. Az üvegfúvás

Az üvegfúvás alkalmazása új lehetőségeket, illetve robbanásszerű változásokat jelentett az üvegalakítási eljárások több ezeréves történetében. Az üvegfúvó pipa egy 1,5 m-es fémcső felső végén fa nyéllel és fúvókával. Egyiptomi domborműves ábrázolásokból megtudjuk, hogy ehhez hasonló szerszámokat már évezredekkel korábban is használtak, valószínűleg a tűz élesztésére, tűzfúvásra.

Az őskori üvegolvadék még nem lett volna alkalmas a fúvásra, magas alkálitartalma miatt – a kellő viszkozitás hiánya miatt fúváskor szétrepedt volna az üveg – így kizárt, hogy ezek a több ezer éves leletek az üvegfúvást örökítették volna meg. A későbbiekben már hatékonyabb üvegolvasztó kemencéket (hutákat) hoztak létre, és már egyre jobb minőségű fúvott üvegtárgyakat tudtak előállítani. Ezek a hatékonyabb olvasztókemencék már 1300 °C-ra tudták hevíteni az üvegolvadékot, ami homogénebbé vált, és viszkozitása is kedvezően alakult. Ezt a minőségű üvegmasszát már előre beáztatott fa- vagy vasformákba lehetett fújni.

Az üvegfúvás nem csak az öblösüveggyártás miatt volt fontos, igaz elsősorban erre használták, azonban a síküveg gyártás is sokat fejlődött a technika által, amiről még a későbbiekben szó lesz.

3.2. Üvegmozaikok

Az üvegművészet történetiségében előrehaladva elérkezünk a mozaikokhoz. Műfaját tekintve a mozaik a festészethez tartozik. A miniatúra, a mozaik és az üvegfestészet stílusában, ábrázolásmódjában sok hasonlóságot fedezhetünk fel, és bár technikájuk nagyon eltérő, mégis kölcsönösen hatottak egymásra.

² Lásd bővebben: Mester, 2012.

Rómában kimagasló volt a mozaikművészet. Az itt megtalálható alkotások többsége, a megelőző korok divatját követve, színes márványból és terméskövekből készültek. Az üveg mozaikként való alkalmazása igazi technikai újításnak számított, és a színes üveg előállításával vált lehetővé. A kőmozaikokat a padlók, míg az üvegmozaikokat a falak és az oszlopok díszítésére használták, onnan fokozatosan kiszorítva a márványmozaikokat.

A padlózat mozaikkal való díszítése a görög művészetben kezdődött, és innét vették át a rómaiak. A padlómozaikokon kezdetben csak dekoratív formák, geometrikus minták voltak, csak később jelentek meg rajtuk állat- és emberábrázolások. Az üvegmozaik elkészítése nagy gondosságot kívánt. A mozaik darabkák színezett, általában opak üvegmasszából készültek. Az olvadékból megfelelő vastagságú lepenyeket öntöttek, majd ezeket a kőmozaikhoz hasonlóan, a mintázatoknak megfelelően kis darabkákra aprították. Az egyes darabokat nedves vakolatba (cement, ritkábban gipsz) építették. A megkötés után a darabkák közti réseket híg folyós fugázó anyaggal tömítették be, az így elkészült képek sok évszázadon keresztül fennmaradtak.

A padlózatok kőmozaikos díszítését a középkor végéig használták. A Milánói Edictum (313-ban, a kereszténység államvallássá emelését mondta ki) után, a vallási közösségek hatalmas bazilikákat építettek, amelyekben gyakran alkalmaztak mozaikpadlókat. Ezek a mozaikok nem csak a templomok díszítését szolgálták, hanem az egyházi történetek megértését is segítették a hívőknek, csakúgy, mint a későbbi gótikus üveglakok jelenetei. Ezek a mozaik alkotások fontos szerepet játszottak a kereszténység terjedésében, hiszen drága alapanyagukkal, költséges megmunkálásukkal és tartósságukkal a vallás örökkévalóságát sugallták a hívők felé.

Néhány jelentősebb alkotást megemlítve beszélhetünk itt az antik mozaikművészet egyik legnagyobb emlékééről, a Sant' Apollinare Nuovo – bazilika mozaikalkotásairól (500-as évek), melyek Ravenna legnagyobb mozaikciklusát őrizték meg. A másik jelentős mozaikalkotás a bizánci korból való ravennai San Vitale – templomban található. Az üvegmozaik művészet Jusztiniánusz császár uralkodása alatt élte fénykorát. A templom két leghíresebb mozaikja az uralkodói párt, Jusztiniánusz császárt és feleségét, Theodórát ábrázolja, amint a San Vitale – templom felszentelése alkalmából adományokat nyújtanak át az egyháznak.

4. Középkori európai üvegablakok

4.1. Első üvegablakok

A mozaikokhoz és a rekeszzománchoz hasonlóan, a színes üvegablakok műfaja is dekoratív síkábrázolás. Mind három technikánál kulcsfontosságú a stilizálás, a formák leegyszerűsítése. Így a karakteres ábrázolásmód, a kontúrvonalakkal elválasztott színek adják a kompozíció erejét.

A színes ólmozott üvegablakok kialakulása azzal magyarázható, hogy eleinte még nem tudtak nagyméretű üvegtáblákat legyártani, így kisebb üvegdarabokat építettek össze, és ezzel fedték be az ablaknyílásokat. Több írásos dokumentum maradt fenn a színes üvegablakok korai alkalmazásáról, a VII. századtól kezdve egyre több keresztény templomban jelennek meg az ilyen alkotások. Ezen ablakok díszítésére szőnyegmintákat alkalmaztak, az emberalakos ábrázolások csak később jelennek meg az ablakokon.

A színes üvegablakok lényegét a színes üvegdarabok, a festett részletek, illetve az ólomvonalak adják. Azonban nincsenek megbízható adatok azzal kapcsolatban, hogy mikor és hol kezdték el az üveget festeni és ráégetni az üveg felületére, illetve, az ólmozásos technika kezdete is tisztázatlan még.

4.2. Román kori üvegműhelyek

A román kori templomépítészetre jellemzőek a vastag – zömök falak, hiszen a mennyezet súlya az oldalfalakra nehezedett, így azokat nem gyengíthették meg nagyméretű ablaknyílásokkal. Az épület erős szerkezete miatt háborús időkben erődítményként szolgált. Először ezekben a sötét templomterekben ragyogtak fel a szűk ablaknyílásokba épített ólmozott üvegablakok.

A román kori Európában, bencés szerzetesi műhelyekben készültek a festett, ólmozott üvegablakok. Az üvegdarabokra barna vagy fekete schwarzlot festékekkel festettek. Ennek alapanyaga réz- vagy vas oxid, amelyet olvasztóanyagokkal (porrátört üveg) kevertek. A schwarzlot festéket a kontúrvonalaknál és a tónusozásoknál alkalmazták. Fontos, hogy ezt a festéket csak az ablak belső felületén alkalmazták (és alkalmazzák még napjainkban is).

A műhelyekben dolgozó szerzeteseknek nem volt könnyű dolguk, hiszen nem voltak még olyan fejlett eszközeik és szerszámaik, mint a mai művészeknek, és a síküveget is nekik kellett előállítaniuk. Az üvegágást izzó vasszeggel végezték, azonban ezzel a technikával nem lehetett olyan pontosan üveget vágni, mint a mai üvegágókkal. Az alapüveget üvegfúvással állították elő. A színezett képlékeny üvegolvadékokot hengerformába fújták, amelynek a tetejét és az alját levágták, majd hosszában végigmetszették, végül pedig, egy külön erre a célra épített kemencében síklappá terítették ki.

Ezekre az üvegablakokra már nem csak a dekoratív szőnyegszerű díszítések voltak a jellemzőek, hanem már megjelennek rajtuk figurális ábrázolások is. Vallásos témákat, és vallással kapcsolatos személyeket ábrázoltak, hiszen ezek tanítási, oktatási célokat is szolgáltak, nem csak az írástudatlan hívők számára. Az alakok testtartása merev csakúgy, mint a korabeli kőszobroké. A román kori üvegablakokon kezdetben a kék, a zöld, a barna, a sárga, és a vörös színek dominálnak.

4.3. Gótika, az üvegfestészet fénykora

A XII. század közepén egy újfajta építészeti stílus alakult ki Franciaországban, amelyet a XVI. században gótikának neveztek el (a szó jelentése barbár, idomtalan, diszharmonikus). A Saint – Denis apátság újjáépítési munkálatai 1137-ben kezdődtek meg, és 1144-ben szentelték fel a már gótikus építészeti vonásokkal rendelkező székesegyházat. A Saint – Denis újjáépítése a templom főpapja, Suger apát elképzelései alapján történt meg. Suger apát mindenképpen szakítani akart a román építészetre jellemző vaskos falakkal, szűk ablaknyílásokkal és sötét belsőterekkel, így egy nagyméretű, magasba törő templomot akart létrehozni vékony falakkal, amit átjár a fény.

A templom főapátja nagyméretű színes üvegablakokkal akarta bevilágítani a belsőteret, ezért megrendelte a Boldogságos Szűz kápolnájának üvegfestményeit. Az építkezés végeredménye nagy sikert aratott a középkorban, és egyre több üvegablakoktól fénylő gótikus székesegyház épült Európa szerte.

Az ablakméret megnövelése az üvegablak-művészet fejlődését eredményezte, ennek hatására Nyugat-Európa kisebb-nagyobb városaiban megépült új templomokat, rendházakat, székesegyházakat színes üvegablakokkal díszítették.

Az üvegfestészet első csúcspontját a gótikában érte el (a másodikat a szecesszióban). A templomok vázszerkezete teljes mértékben megváltozott, a falak vékonyabbá váltak, így a fali freskók helyét üvegfestmények vették át. Csakúgy, mint a román korban, itt is tanító, oktató szerepük volt az üvegfestményeknek, amelyek hittudományi dogmákat, és bibliai történeteket mutattak be az írástudó és írástudatlan hívek számára. Az ábrázolások szigorú ikonográfiai program szerint voltak felépítve, és az egyes történetek az üveglablakokon összekapcsolódtak.

A chartres-i katedrális üveglablakaira is használható a Biblia pauperum, azaz a szegények Bibliája kifejezés, hiszen a színes üveglablakok jól érthetően, mint egy színes képek könyv tolmácsolják a vallási tanításokat a szemlélődők számára. Az ábrázolt személyek és jelenetek beazonosítását az attribútumok és színek a segítik.

A gótikus építészet másik nagy újítása a rózsablak volt. Ezek a korabeli katedrálisok nyugati (ritkább esetekben az oldal) bejáratának homlokzatát díszítették. A rózsablakok geometriailag kiszerveztett körívek voltak, köztük színes üveglablakkal.

5. Győri üveglablakok

5.1. Szakrális témájú ablakok

5.1.1. Orsolyita templom és iskola

Merici Szent Angéla még a XVI. században alapította meg a Szent Orsolya-rendet. Az Orsolyita rend volt az első, amely célul tűzte ki a fiatal leányokkal való foglalkozást. Az Orsolyiták Ausztriából érkeztek Magyarországra, Győrben pedig 1726-ban jelentek meg.

A templom 1762-ben épült barokk stílusban, és 1997-ben esett át egy renováláson. A barokk stílusú templomokra jellemzőek a díszes fali és mennyezeti freskók, éppen ezért az ólmozott üveglablakokon már nincsen túl sok minta.

Az iskola főbejárata felett található üveglablak készítőjéről a következő felirat árulkodik:

„Kir: Bajor Udv Üvegfestészete Zettler F.X Münchenbe” Ebből arra következtethetünk, hogy az ablak Franz Xaver Zettler műhelyében készült Münchenben, valamikor a XIX.

század végén, XX. Század elején. Franz Xaver Zettler 1841-ben született Münchenben. A történelmi Magyarországon jó pár üvegfestménye található

2. Orsolyita iskola színes üvegablaka

5.1.2. Árkayné Sztehló Lily

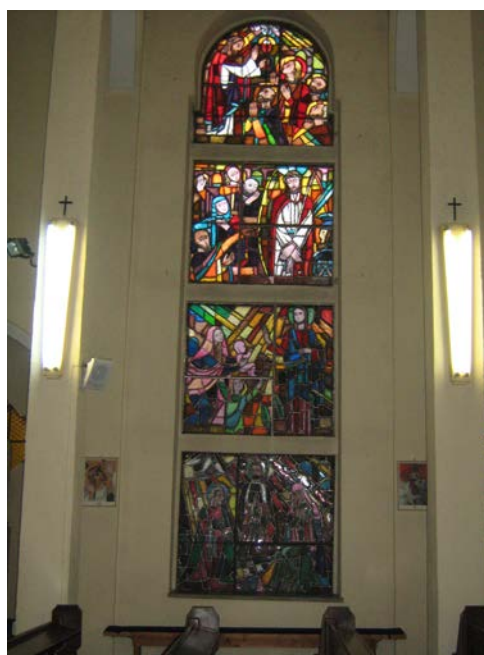
Sztehló Lily a magyar egyházi üvegablak művészetben alkotott maradandót. Ablaktervei jól tükrözik, hogy a művésznő mennyire át tudta élni az adott témák lényegét, mondanivalóját.

Sztehló Lily 1897-ben született Budapesten, édesanyja katolikus volt, és Lily-t is katolikusnak keresztelték meg. Festőművészként kezdte, a képzőművészeti főiskolán Vaszary János tanítványa volt. A főiskola végeztével olajfestményekkel kezdett, de foglalkozott kerámiával is. Főként díszítő festéssel foglalkozott, mégis a katolikus egyház számára tervezett színes festett-ólmozott üvegablakival vált ismerté.

Győrben három munkája található: a gyárvárosi templom-, a Püspökvár Dóczy-kápolnájának-, és a Székesegyház Héderváry-kápolnájának üvegablakai.

Sztehló Lily egy építész családba házasodott be.

Férje Árkay Bertalan, és édesapja, Árkay Aladár is jó nevű, elismert építészek voltak. Nem meglepő tehát, hogy a művésznő jól együtt tudott dolgozni férjével, és apósával is, amikor egy épületbe üvegablakokat kellett terveznie. Árkay Aladár tervezte a győri

3. Jézus élete ablaksorozat egyik részlete

gyárvárosi templomot, és menye iránti bizalmát mutatja, hogy az aránylag nem nagy templomba ötvenhét négyzetméternyi ablakfelületet biztosított neki a tervezéshez. Sztehló Lily ide tervezte meg a 28 részes Krisztus élete üvegablak sorozatot (1928-29), amelyre az 1936-ban megrendezett milánói egyházművészeti kiállításon nagydíjat kapott.

Alkotásait a közönség eleinte értetlenül fogadta, különösen az intelligencia, akik a már jól megszokott templomi üvegablakok helyett, egy merőben más, egy új művészetet kaptak. Sztehló Lily ügyesen ki tudta használni az ablakfelületeket, még akkor is, ha az adott ablakméretek megnehezítették a dolgát. Jól tudta, hogy le kell mondania a távlat törvényei szerint megszerkesztett térábrázolásról, a kompozícióit síkban kell felépítenie, és rajzainak vonalait a végsőkéig le kell egyszerűsíteni.

Kompozícióinak felépítése monumentálisan egyszerűek, és könnyen áttekinthetőek, az ablakokon szereplő alakok szertartásos pózokban szerepelnek, a felhasznált motívumok alkalmazásában pedig messzemenő takarékoság érvényesül.

A háború utáni alkotásaiban egy új irányvonalat veszünk észre Sztehló Lilynél. Ez az újfajta irányvonal mutatkozik meg a győri Püspökvár Dóczy-kápolnájának üvegablakain is. Ezeket az ablakokat a középkori üvegművesek stílusához hasonlóan szent történetek emberi és angyali szereplőivel népesíti be, díszítményül pedig nem elvont geometriai idomokat alkalmaz, hanem stilizált lombos fákat, virágokat és madarakat.

A II. világháborúban a művésznőnek több alkotása is összetört a becsapódó bombák miatt, megsemmisültek többek között a budapesti városmajori templom üvegablakai.

1959. október 28-án, Budapesten a Városmajor utcában egy teherautónak elromlott a fékrendszere, és az akkor még romos állapotban lévő Barabás-villa előtt halálra gázolta a járdáról lelépő művésznőt. Árkayné Sztehló Lily több mint félszáz csonttörést szenvedett. Temetésén Dr. Molnár Ernő egyházművészeti igazgató a következőket mondta:

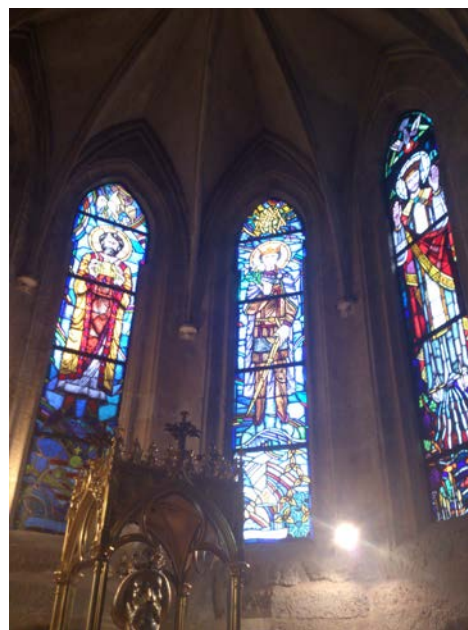
„Mily szomorú és megdöbbentő, hogy amilyen gyorsan, pillanatok alatt enyésztek el a második világháború zivatarában legszebb alkotásaid: a győri és a városmajori ablakaid, ugyanoly tragikus hirtelenséggel mentél el tisztelőid köréből.”

Somogyi Aladár, aki később írt egy tanulmányt Sztehló Lily művészetéről, búcsúbeszédében elmondta, hogy éppen a baleset napján akarta megbeszélni a művésznővel a győri Székesegyház Héderváry-kápolnájának ablakterveit. A tervek ekkor már készen voltak, azonban alkotójuk már nem láthatta megvalósulásukat.

5.1.3. Székesegyház, Héderváry-kápolna

A kápolnát Héderváry János püspök építette az 1400-as évek elején. Az 1950-es évek végén, Árkayné Sztehló Lily ide tervezett 4 üvegablakot (Krisztus király; Szent Margit; Szent Erzsébet; Szent László). Sajnálatos módon a művésznő már nem láthatta ezen terveinek megvalósulását, mivel 1959. okt. 28-án Budapesten a Városmajor utcában elütötte egy teherautó, és belehalt sérüléseibe.

Árkayné Sztehló Lily Héderváry-kápolnába szánt ablakterveit Kovács Ferenc üveges mester valósította meg. A rendszerváltás időszakában restaurálták az egész Héderváry-kápolnát II. János Pál pápa látogatásának tiszteletére. Az ablakokkal kapcsolatosan viták folytak. El kellett döntenie, hogy hat új üvegablakot készítsenek oda, vagy a négy már meglévő üvegablakot restaurálják, és készítsenek mellé még kettőt. 1989-ben Hefter László restaurálta ezt a 4 ablakot, illetve 1990-ben készített még oda kettőt, ezek a Szent István- és Szent Imre üvegablakok.

4. A Héderváry-kápolna üvegablakai

Hefter László Szent István alakját úgy tervezte meg, hogy kivette őt a katonai-harci díszéből és a hatalmi szimbólumokat a lábánál helyezte el. Inkább az újrakezdő, államalapító királyunkat akarta bemutatni alkotásával. Szent István a képen felajánlja a Szent Koronát Szűz Máriának, a művész ezzel a téma érzelmi oldalát próbálta hangsúlyozni.

A Szent Imrét ábrázoló üvegablakon, Szent Imre herceg harcias, katonai oldalát hangsúlyozza, és nem csak a legendában megismert herceget.

5.1.4. Szentlélek templom

A templom építése 1985-ben kezdődött, és 1987-ben fejeződtek be a munkálatok. A templom plébánosa Benkovich Ferenc atya, aki nagyon sokat tett az új egyházi épület megvalósításáért. Minden templomnak van egy védőszentje, a Szentlélek templomnak, mint a nevéből is kitűnik, a harmadik isteni személy, tehát a Szentlélek a védőszentje.

A templomban megtalálható összes üvegablak alkotás két művész munkája. Az ablakterveket Kákonyi Asztrik készítette, és a tervek alapján Mohay Attila készítette el az ablakokat. Az ablakokon a sárga, piros, kék és lila színek dominálnak.

5. A főbejárat felett található üvegablak

Belépve a templomba a főbejárat felett egyből szembetűnik egy ólmozott üvegablak kép, amelyen a fehér galamb képében megjelenő Szentlelket láthatjuk. A kép aljára a következő üzenet van felfestve a templomból kilépő hívek számára: „Lélek szerint éljete!” Az előcsarnokból a templomba lépve Reiger Tibor szobrász alkotását, a Mária szobrot tekinthetjük meg, mögötte az Angyali üdvözlés című üvegablakkal. A szobor és az üvegablak együtt alkotnak egy egészet, hiszen az ablakon ábrázolt Gábor főangyal a meghívást és az örömhírt hozza Máriának, hogy Ő lesz a Megváltó édesanyja. A sekrestye felé indulva öt pár színes üvegablakot láthatunk, melyekre Bibliai idézetek vannak festve. A sekrestyében található üvegablakok Illés prófétát, Szűz Máriát, Szent Józsefet, illetve Mózes prófétát ábrázolják.

A szentély két oldalán találhatóak a templom legnagyobb emberi alakokat ábrázoló üvegablakai. Az első üvegablak az apostolokkal együtt imádkozó Szűzanyát ábrázolja, amint éppen megkapják a küldetésüket a Szentlélektől. Az ablak aljára a következő Bibliai idézet van festve: „Leszáll rátok a Szentlélek, erőben részesültök és tanúbizonyságot tesztek rólam egészen a föld végső határáig”. (Apostolok cselekedetei 1,8.) Ez volt a templom első színes üvegablaka, amelyet Benkő Gyuláné Wölfinger Anna ajándékozott a templomnak.

A szentély másik oldalán található festett, ólmozott üvegablak a Golgota jelenetet ábrázolja. Ennek az üvegablaknak az alján is egy Bibliai idézet olvasható: „Krisztus az örök Lélek által önmagát ajánlotta fel szeplőtelen áldozatul érettünk Istennek.” (Zsidókhoz írt levél 9.)

Az altemplomban a feltámadt Krisztusról láthatunk egy színes festett ólmozott üvegablakot. Az üvegekép aljára a Jézusra legjellemzőbb tanítás van felfestve: „Én vagyok a feltámadás és az élet!”

5.2. Oktatási intézmények üvegablakai

5.2.1. Apor Vilmos Katolikus Iskolaközpont

1987-ben, a Szent Lélek templom felszentelésének évében sokan felkeresték Benkovich Ferenc atyát iskolaépítési javaslatokkal. Ezt a tervet a Szentlélek egyházközség képviselőtestülete is támogatta, és ennek eredményeképpen 1990-ben létrejött az Apor Vilmos Iskola Alapítvány. Ezzel egy időben már a város is tervbe vette egy iskola építését a város szélén, így Benkovich Ferenc tárgyalni kezdett az akkori városi tanáccsal, a

leendő iskoláról. Az építkezési munkálatok 1991-ben kezdődtek meg, és csakúgy, mint a Szent Lélek templom munkálatainál itt is sok adakozó kéz segítette az építkezést. 1993-ban befejeződtek a munkálatok, és szeptemberben már megindulhatott a tanítás az Apor Vilmos Katolikus iskolaközpontban.

Az iskola jelenlegi igazgatója Koppány László. Az Igazgató Úr elmondta nekem, hogy az aula ablakainak elkészítésével 1995-ben Hefter Lászlót bízta meg. A tervezést teljes mértékben a művészre bízta. A 40 m²-nyi felületre a művész elkészítette az „Égi és földi találkozások” című ablaksorozatát.

6. Égi és földi találkozások

Annak ellenére, hogy egy egyházi intézményről van szó Hefter László mégsem egy szakrális jellegű ablaksort tervezett az adott felületre, hanem egy modernebb kivitelezésű profán képet, amely a gyermeki lélek sokszínűségét mutatja be.

5.2.2. Gárdonyi Géza Általános iskola

A Gárdonyi Géza általános iskola főbejárata felett egy színes ólmozott üveglablak ragyogja be az ott tanuló diákok, és ott tanító tanárok mindennapjait. Aki ránéz nem is gondolná, hogy milyen üzenet rejtőzik ebben a színes alkotásban.

Az ablak egy harmadik osztályos kisgyerekeknek állít emléket. Bogisich Bálint 2003 júniusában hunyt el, azonban egykori iskolája nem feledkezett meg a kisdíákról. Az intézményben beszéltem Miklósy Zoltán megbízott igazgatóval, illetve Bálint Csabáné igazgatóhelyettessel, akik elmesélték a kisfiú történetét. Bálint egy őszinte, eleven kisgyerek volt, akinek mindenről volt valami véleménye. Tanárait sokszor meglepte logikus magyarázataival.

Halála nem csak a családot, de az egész iskolát áthatotta, éppen ezért Bálintról egy logikai emlékversenyt neveztek el, amelyet minden évben február 14-én, a kisfiú névnapján tartanak meg. A szülők egy színes ólmozott üveglablakkal hálálták meg az iskolának, hogy egy ilyen szép gesztussal emlékeznek meg minden évben gyermekükről. Az ablak

7. A Gárdonyi Géza iskola üveglablaka

megtervezésével és kivitelezésével Hefter Lászlót bízták meg a szülők. A műalkotás hamar elkészült, és 2005-ben már az iskola tanulói és tanárai is megcsodálhatták ezt a színes emlékművet.

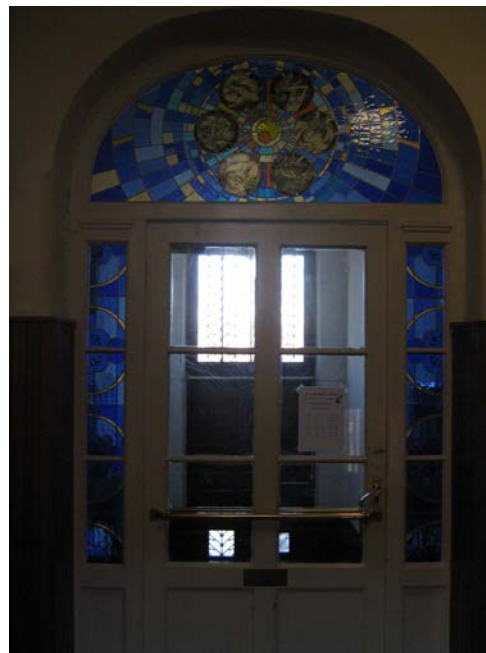
Miután az iskolában elmesélték nekem ezt a történetet, akkor értettem csak meg ezt a műalkotást. A színes üveglablakon életszimbólumok láthatóak: középen a nap, körülötte búzaszálak, jobb oldalon pedig az élet forrása található. A zöld szín a fiatalságot, tapasztalatlanságot jelképezi, ugyanakkor a zöld színt a nyugalom, és a biztonság színe is.

5.2.3. Kossuth Lajos Ipari Szakképző Iskola

A ma már Kossuth Lajos Ipari Szakképző iskola, Kollégium és Felnőttek Középiskolája néven működő intézmény hosszú történettel rendelkezik, amely egészen 1884-ig nyúlik vissza, amikor felállították az Ipariskolát. 1930-ban létesítették az új győri Ipariskolát. Az intézmény 1955-ben vette fel Kossuth Lajos nevét, mai elnevezését pedig 2007-ben kapta meg az iskola.

Az intézményben a tanulók nem csak közismereti tantárgyakat tanulnak, hanem különféle szakmák közül is választhatnak. Az intézményben tanulható szakmák: villanyszerelő, elektronikai műszerész, elektromos gép- és készülékszerelő, női szabó, fodrász, ruhaipari technikus, kozmetikus.

Az iskola főbejáratán belépve az első kép, ami elénk tárul az egy színes festett ólmozott üveglablak. Ez az alkotás Csicsmann Gábor munkája, aki Hefter László tanítványa volt. A Kossuth Lajos Ipari Szakképző Iskola számára készített ólmozott üveggépe az iskola 125 éves évfordulójára készült, 2009-ben. Az üveggépen azon szakmák jelképei jelennek meg, amelyeket az intézményben tanulhatnak illetve tanulhattak a diákok. Az egyik kör alakú üvegre egy cipő van festve, amely a bőrműves szakmára utal, azonban ez a szakma már megszűnt az iskolában. A kép színvilágát a kék és a sárga színek a jellemzőek.

8. Csicsmann Gábor alkotása

5.2.4. Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar

Győrben a Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karának I. számú épületének lépcsőfordulójában található Bráda Tibor Munkácsy-díjas festőművész festett ólmozott üveg triptichonja. A három üvegből álló kompozíció két oldalán a pedagógia két jeles képviselője, Comenius és Apáczai Csere János láthatóak, a középső üvegen pedig a tanítást és fejlődést ábrázoló képet látjuk a tudásfájával, illetve egy tanítónővel diákjai körében.

A művész komoly kutatómunkát végzett ólmozott üveg triptichonjának készítése közben. Nagy figyelmet fordított arra, hogy Comenius és Apáczai alakját korhű ruhákba öltöztesse képén. Bráda Tibor kutatásai során tanulmányozta mind Comenius mind pedig Apáczai élettörténetét. A művész a két alakot korinthuszi oszlopokon

9. Üvegekép a tanításról (részlet)

ábrázolja, mivel Comenius és Apáczai Csere János a pedagógia oszlopos tagjainak tekinthetők. A középső üveglapon látható egy életfa, amelyen egy tanítónő diákjaival együtt foglal helyet. A művész a tanítónő alakját édesanyjáról mintázta, aki szintén tanítónő volt, illetve az egyik kisdíák figurájába gyermekkori önarcképét alkotta meg.

Bráda Tibor az anyag adta lehetőségeket jól kihasználva teremtett meg egy olyan ablakkompozíciót, amely szimbólumai révén jól tükrözi az intézmény feladatát, a tanítást és oktatást.

5.3. Hefter László és munkássága

5.3.1. Személyes interjú anyagának összefoglalása

1943. szeptember 15-én született Budapesten. 1970 és 1975 között a Magyar Iparművészeti Főiskolán végzett üveg szakon. A hetvenes évek második felében

fémszobrászként dolgozott Győrben, majd az évtized végén az üvegművészet felé fordult. Színes festett ólmozott üveglablakok tervezésével és kivitelezésével, valamint régi üveglablakok restaurálásával is foglalkozik.

A megrendelésekre készült középületekben és magánházakban elhelyezett ólmozott üveglablakain megfigyelhető a művész egyedi stílusa, amely az évtizedek során alakult ki. Alkotásaiban figuratív és elvont motívumok, szabályos és szabálytalan formák jelennek meg. A színes és színtelen üvegeket gondosan válogatja egymás mellé a tervezési munka során, így kialakítva egy harmonikus képet. 1997-ben megkapta a Ferenczy Noémi-díjat.

2012. november 20-án készítettem Hefter Lászlóval egy interjút, a Bajcsy-Zsilinszky utcai műhelyében.

A művészúr elmondta, hogy ebben a szakmában is, mint minden más szakmában feladatok vannak. A feladat végrehajtásának egyik felét az ötlet teszik ki, a másik felét pedig a művész filozófiája. A megbízás lehet egy régi, rossz állapotban lévő üveglablak restaurálása, vagy egy új ablak tervezése és kivitelezése. Mindig a megrendelő igényeire kell alapozni. Az üvegtervező az építésszel és a megrendelővel alkot egy hármas egységet. A magán és középületi megrendelések között nincsen nagy különbség, mind a két esetben van egy feladat, amit a művésznak el kell végeznie, eltérés csak az ablakok méretében van, hiszen egy középületbe általában nagyobb méretű ablakokat rendelnek, míg a magánmegrendelések többnyire nyílászárókba vagy térelválasztókba tervezett építészeti üvegek.

Egy ólmozott üveglablak elkészítése nagyon összetett, komplex feladat. A művésznak a megbízást követően komoly kutató munkát kell végeznie. Egy gyűjtést kell csinálnia, utána kell néznie, hogy oda, ahova készítenie kell egy ablakot korábban csináltak-e már hasonló műfajban ilyen alkotást. Gazdasági szempontból is körültekintőnek kell lenni, meg kell nézni, hogy milyen alapanyag-kérdések, kereskedelmi-kérdések, árkérdések, költségvetési kérdések vannak.

Egy ilyen tervezési-alkotási feladattal kapcsolatban mindig kötöttségek vannak, és ezeken a kötöttségeken belül kell a művésznak önmagát hoznia a munkájában. Ez persze nem jelenti azt, hogy a művész teljesen korlátozva van. Egy ilyen tervezési folyamat egy vita, egy beszélgetés, egy meggyőzési folyamat, egymás meggyőzése. Hefter László az interjú során elmondta, hogy csak olyan megbízásokat vállal el, ahol

nem feltétlenül a megrendelő kiszolgálása a cél, hanem amelyben saját magát is meg tudja mutatni. Tehát, ha az ő elképzelése döntően nem valósul meg, és a megrendelő valami olyat akar, amit ő színvonal alattinak tart, esetleg gondolatilag-elgondolásilag nem tart megfelelőnek, akkor azt a munkát nem vállalja el.

Ez a szakma egy mindennapos tevékenység. Van a tervezési folyamat, amely egy hosszabb folyamat és van a kivitelezés, amely pedig egy manuális tevékenység. Hefter László nem egyedül dolgozik, hanem van több besegítő diákja, akik többek között az ablakok összeszerelését is végzik.

Egy megbízás során a feladat meghatározza, hogy milyen tartalmi és milyen formai kérdésekben gondolkodjon a művész. Egy ólmozott üvegablaknál az a legfontosabb, hogy a színek, a formák és az ólomvonalak összhangban legyenek, és ezek együttesen egy olyan atmoszférát teremtsenek, hogy a szemlélőjében jó érzéseket keltsen. A szakmában mindenkinek kialakul a saját stílusa, vonalvezetése. Ez adódik a művész karakteréből, egyéniségéből, művészeti ismereteiből, gondolkodásmódjából. A lényeg, hogy az műalkotásnak mindig legyen egy gondolati tartalma is.

Hefter László elmondta, hogy mindegyik megrendeléséhez fűződik valami érdekes történet, ami miatt feledhetetlenné válnak ezek a munkák számára. Kiemelte a Magyar Nemzeti Bank megbízásából végzett restaurálási munkáját. Ez a munka négy éven keresztül tartott, a legnagyobb kihívás az volt számára, hogy a 300 m²-es ablaknak minden egyes darabját el kellett szállítania Győrbe, majd a restaurálási munkálatok befejezése után visszaszállítani azokat Budapestre, a Magyar Nemzeti Bank épületébe, ahol csak nagyon szigorú körülmények között lehetett dolgozni.

Hefter László leginkább a középületek számára készített ablakokat kedveli győri alkotásaiból, több üvegablakot is kiemelt korábbi munkái közül, mint például a Székesegyház (lásd korábban 5.1.3), az Apor Vilmos Római Katolikus Iskola (lásd korábban 5.2.1) és a Szent Anna otthon üvegablakait (lásd lentebb).

5.3.2. Szent Anna Szeretetotthon

Miután az Apor Vilmos iskola megnyitotta kapuit 1993-ban, az idősebb hívek igényüket fejezték ki Benkovich Ferenc atyánál, hogy nekik is építsenek egy otthont. Lassacskán megkezdődött az építkezés, és 1997-ben már 120 idős embernek tudtak otthont biztosítani. 1999-ben a nagy érdeklődésnek és a támogatásoknak köszönhetően

szeptember elsején elkészült a „B” részleg is, így az épület már 220 fő befogadására volt alkalmas. Az intézmény folyamatos fejlesztésének eredményeként, ma már 360 fős emelt szintű és 20 fős átlagos ellátást tudnak biztosítani, az ott élő idős embereknek.

Az idős embereknek több lehetősége van a szabadidejük eltöltésére, az intézményben van többek között dalkör, bibliakör, kézműves-kör, irodalmi klub, rendelkezésükre áll egy körülbelül 1500 könyvválománnyal rendelkező könyvtár. Az idős hívek számára egy csendes kis kápolnát is kialakítottak az imádkozásra, ahol rendszeresen tartanak miséket is.

A kápolna színes ólmozott üvegablakait Hefter László készítette el 2006-ban. A hat kisebb üvegablak a „Kék horizont” címet viseli. Az oltár mögötti és két oldalán található ablakkompozíció az „Oltárfények” címet kapta. Habár a két

10. Oltárfények

ablaksornak eltérő címe van, mégis van köztük kapcsolat. Az oldalsó kisebb ablaksor színvilágát inkább a kék és a sárga jellemzi, egy kevés pirossal, addig az oltár melletti ablak együttest erőteljesen a kék és a piros színek jellemzik. Hefter László mintavilágára jellemzőek a megtört formák, és a keret motívumok.

5.3.3. Matróz Kisvendéglő

A Matróz vendéglő két részre van osztva, az egyik felében a vendégek ételeket fogyaszthatnak, a másik felében pedig italozgatni lehet. Ezt jelzik a két bejárat üvegablakai is, amelyekre az „Ételek” - „Italok” feliratok vannak festve.

A vendéglő bejáratú ajtóinak ablakait Fodor Zsolt üvegművész készítette, a belső térben lévő ablakok pedig Hefter László munkái.

Hefter László az interjú során elmondta nekem, hogy ennél a megbízásnál végeredményében az volt a

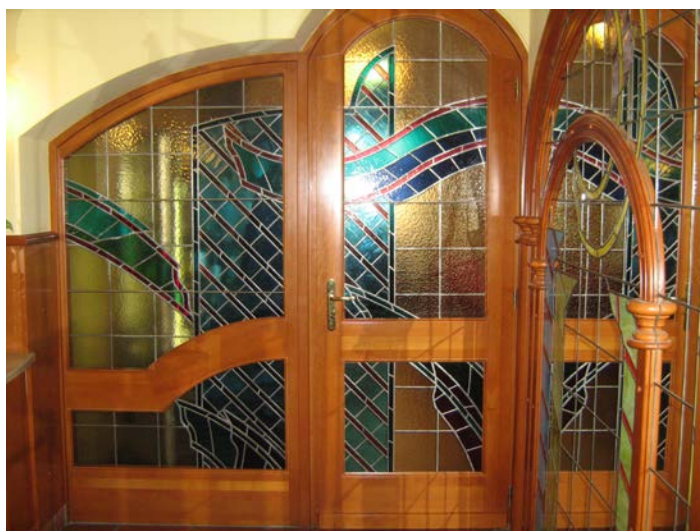

11. Hefter László üvegablaka

lényeg, hogy az ablakok által egy jó hangulatot teremtsen meg. Az ablakokban felfedezhetők az ún. butzenscheibe (más néven bucnis üvegek, holdüvegek, király üvegek). Ezek kör alakú, hutai technikával kialakított üvegek, amelyeket a bizánci kor óta alkalmaznak ablakok beépítésébe. Az ablakokra latin mondások vannak felfestve, mint pl. az „In vino veritas” azaz borban az igazság.

5.3.4. La Maréda Étterem és Bisztró

Hefter László 2004-ben készítette el ide az üveglakait illetve térelválasztó üvegeit. Az ajtóba színes transzparens üvegeket használt fel, a falakra színes opálüvegeket, illetve tükröt használt.

12. Hefter László alkotásai a La Marédában

6. Összefoglalás

Kutatói munkám során sok információt szereztem a Győrben megtalálható ólmozott üvegablakokról. Tapasztalataim szerint ezen alkotások elsősorban templomokban és vendéglátóhelyeken találhatóak meg. A templomokban megtalálható színes üvegablakokra jellemzőek az ikonografikus ábrázolások illetve az attribútumok alkalmazása. Az éttermekben valamint az oktatási központokban található üvegablakok témái már jóval felszabadultabbak, azonban mind a szakrális, mind pedig a profán témájú üvegablakok tervezéséről elmondható, hogy döntően a művész határozza meg a kép elrendezését, a megrendelő csak egy kiinduló pontot ad. Az üvegablak tervezésénél meghatározó a helyszín, illetve a fényviszonyok. A Győrben megtalálható ólmozott üvegablakok jelentős része Hefter László nevéhez fűződik, aki nem csak új üvegablakokat tervezett Győrbe, de számos restaurálást is végzett. Jelenlegi kutatásomban csak azon munkákat mutattam be, melyek alkotójuk vagy kialakulási körülményük miatt jelentősek, természetesen ez nem jelenti azt, hogy Győrben csak ennyi ólmozott üvegablak található.

Szakirodalom:

Biczó Zoltán. 2005. A győri Szentlélek-templom építése és első húsz éve. „Szentlélek” Templom és Otthonfenntartó Alapítvány. Győr

Horváth Gábor. 1998. Kis győri kalauz. Horváth Könyv- és Zeneműkiadó. Győr

Kérész Gyula: Halála mint széttört ablakok *Evangélikus élet* 2007. 72. Évfolyam 43. szám.

Mester Éva. 2012. Az építészeti üvegek az iparművészetben. Geopen kiadó. Budapest

Szabó Attila. 1997. Művészettörténet vázlatokban a kezdetektől napjainkig. AKG kiadó. Budapest

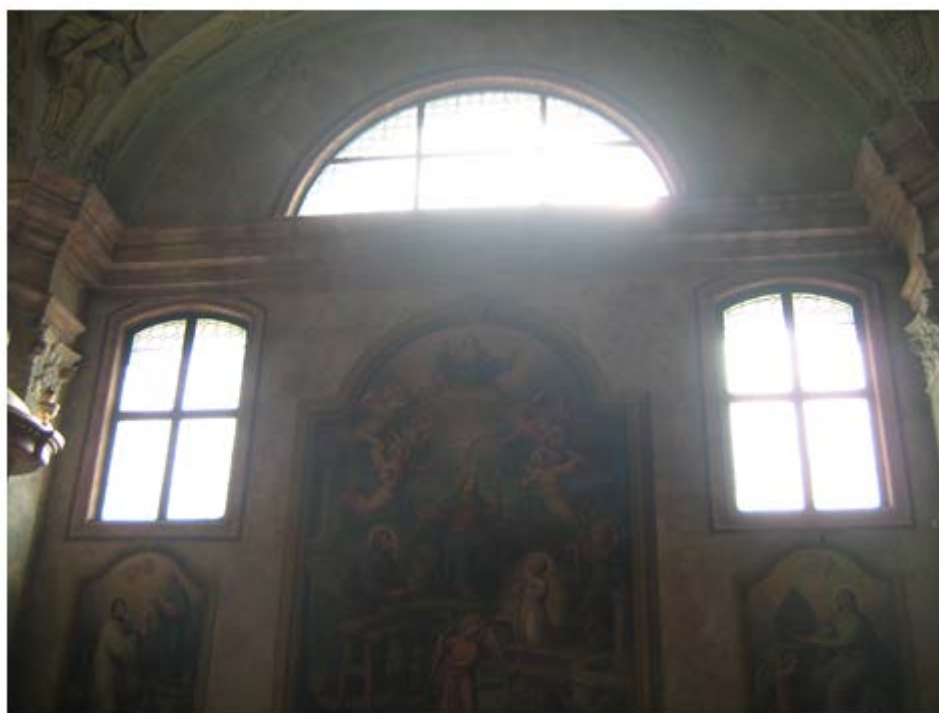
<http://www.hefterlaszlo.hu/> 2012.09.06. 14:52

7. Mellékletek

Orsolyita templom

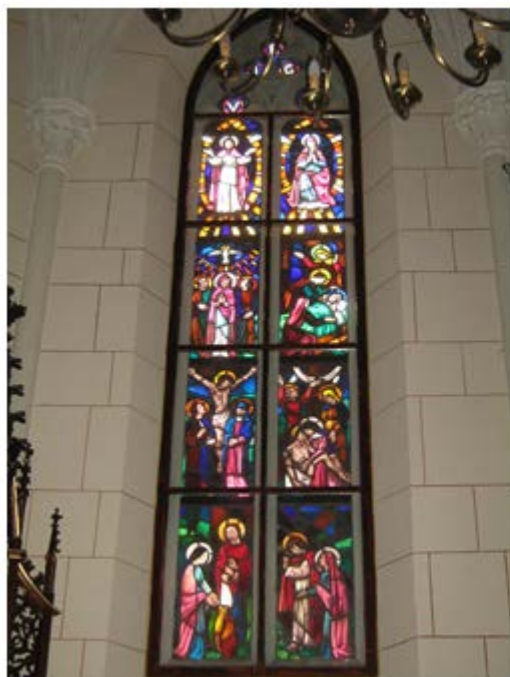

1. A templom egyik ornamentikás ablaka

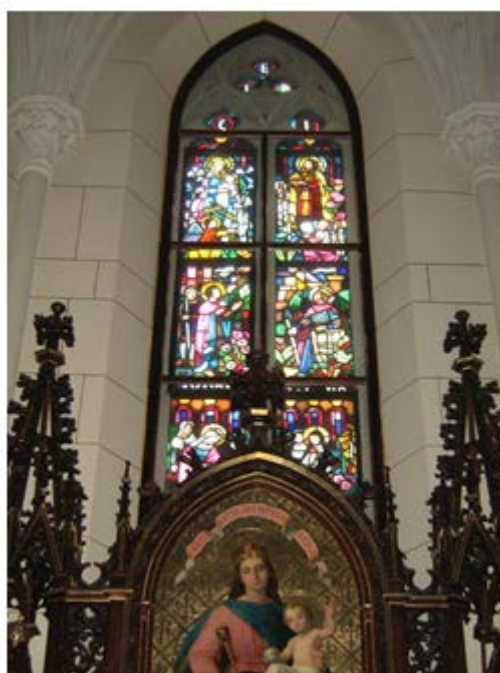

2. Templombelső

Püspökvár: Dóczy-kápolna

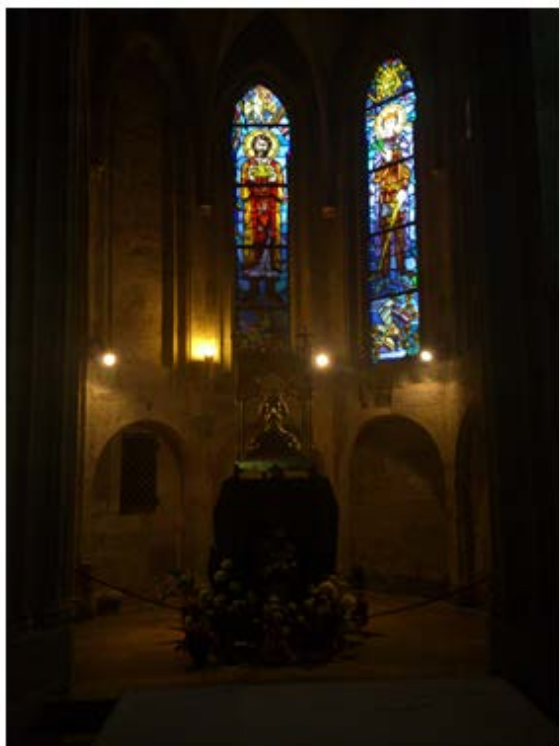

3. A kápolna két oldalsó üvegablaka

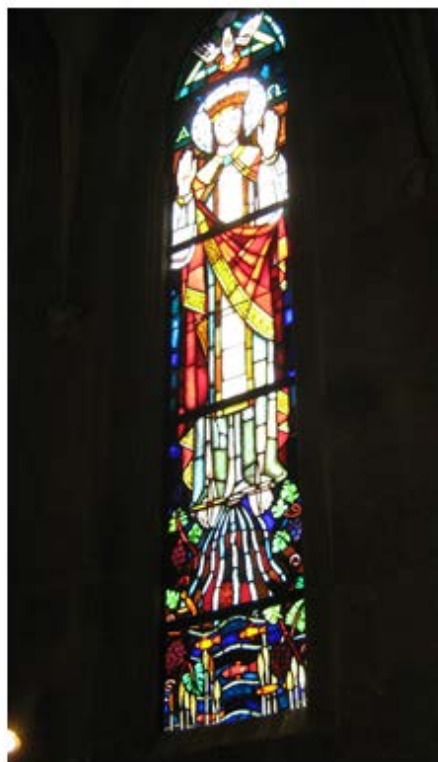

4. Az oltár mögötti üvegablak

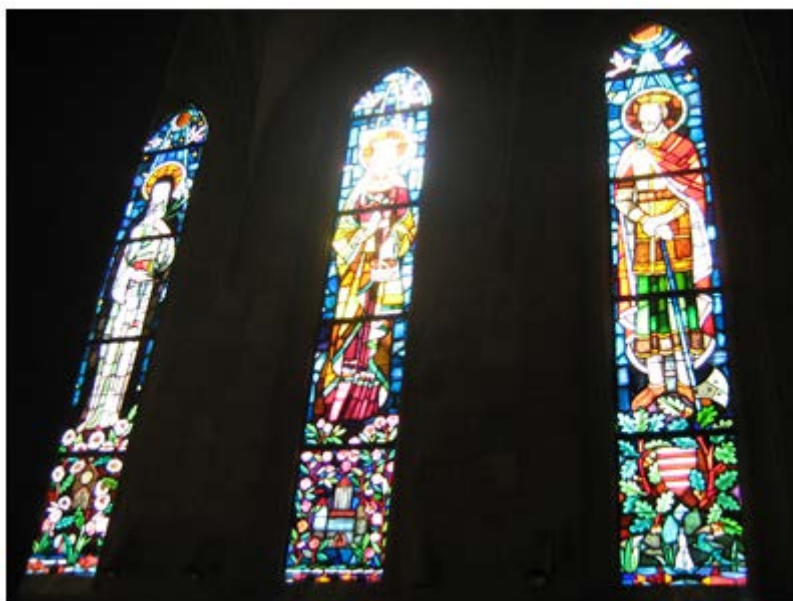
Székesegyház: Héderváry-kápolna

5. Szt. István és Szt. Imre üvegablakok

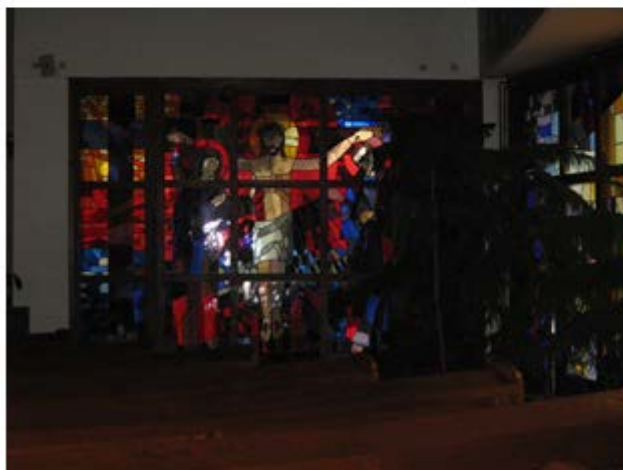

6. Krisztus Király üvegablak

7. Szt. Margit, Szt. Erzsébet, Szt. László

Szentlélek templom

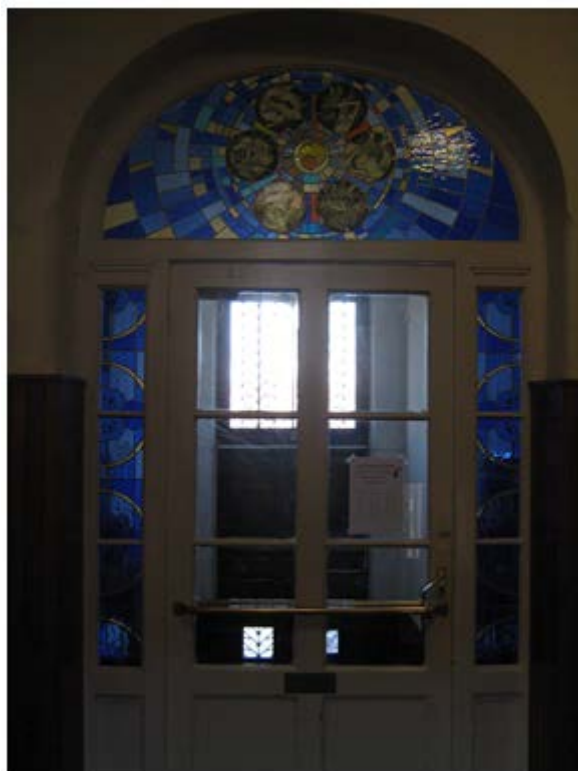

8. A szentély két üveablaka

9. A templombelső nagyfelületű üveablaka

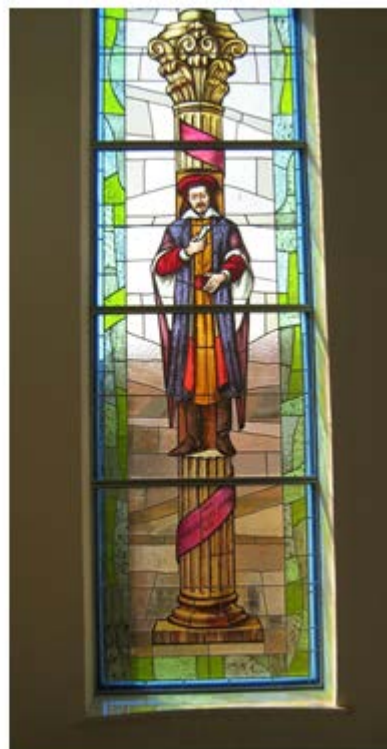
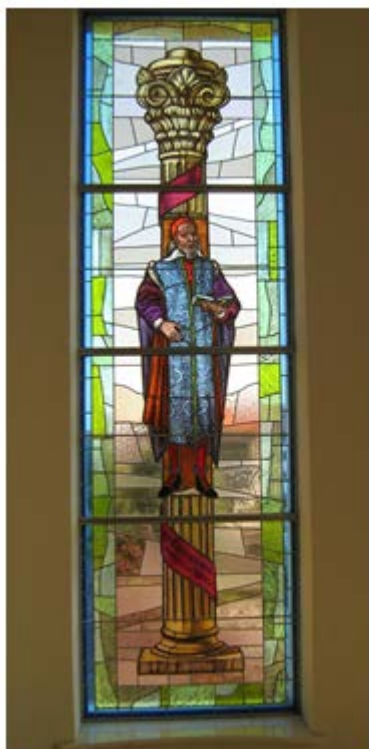
Kossuth Lajos Ipari Szakképző Iskola

10. A teljes alkotás

11. Szakmák jelölése az üvegképen

12. Comenius és Apáczai üvegablaka

13. A tudás fája üvegablak

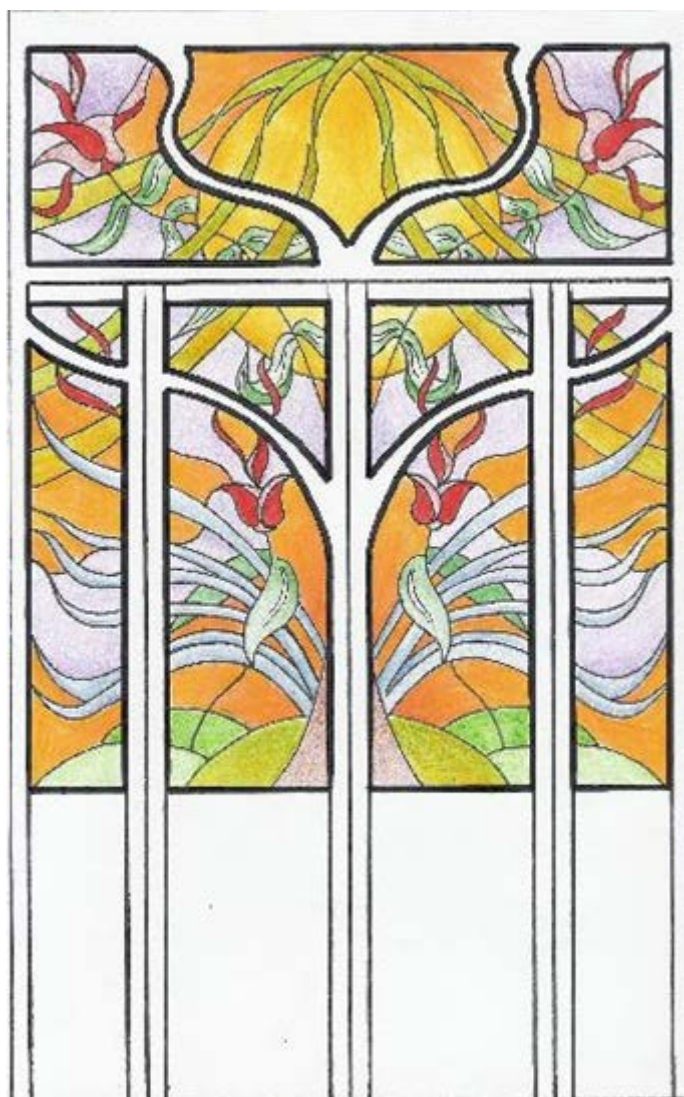
Matróz Kisvendéglő

14. Hefter László egyik üveglablaka

15. Fodor Zsolt bejáratí üveglablaka

16. Az általam tervezett ablakkompozíció

Köszönetet mondok

Dr. Lanczendorfer Zsuzsannának,
aki szakmai segítséget nyújtott nekem dolgozatom megírásában.

Külön köszönettel tartozom adatközlőimnek, illetve mindazon személyeknek, akik engedélyezték, hogy fotókat készítsek a középületekben, illetve templomokban.